

1. Адамова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка. М., 1990. 2. Дубовик О. К. Возможные проявления некоторых текстовых категорий в абзаце английского научного текста // Научная литература. Язык, стиль, жанры. М., 1985. 3. Економіка. Економічні науки: Реферативний журнал. К.: Книжкова палата. 4. Закономерности структурной организации научно-реферативного текста. К., 1982. 5. Колшанский Г. В. Контекстная семантика. М., 2005. 6. Котурова М. П. О понятии связности и средствах ее выражения в русской научной речи // Язык и стиль научной литературы. Теоретические и прикладные проблемы. М., 1977. 7. Лазаренко С. Тавтологічний повтор як засіб вираження категорії зв'язності в художньому тексті // Вісник Львівського університету. Серія філол. 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 277 — 283. 8. Медичний реферативний журнал. К.: Український центр наукової медичної інформації. 9. Політика. Політичні науки: Реферативний журнал. К.: Книжкова палата. 10. Потебня А. А. Мысль и язык. К., 1993. 11. Рекало В. В. Зв'язність і членування тексту (на матеріалі англійської прози): Автореф... канд. філол. наук. Х., 1996. 12. Соловьев В. И. Составление и редактирование рефератов: Вопросы теории и практики. М., 1975. 13. Український реферативний журнал «Джерело». К.: ІПРІ НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського. 14. Benes E. On Two Aspects of Functional Sentence Perspective // Travaux linguistiques de Prague. 1964. № 1. P. 267 — 280.

УДК 070: 811.161.2'366

О. Д. Федоренко

ДЕМІНУТИВИ ЯК МОВНІ АКТУАЛІЗАТОРИ НЕГАТИВІЗМУ ТА АГРЕСІЇ В ГАЗЕТНОМУ ТЕКСТІ

З'ясовується роль емотивно-оцінних демінутивів як ефективних мовних засобів вираження негативізму й агресії в газетних текстах.

Deals with the analysis of the emotional and evaluation function of diminutives as one of effective linguistic methods of negation and aggression in the newspaper texts.

Соціальні зрушення, що відбулися наприкінці 80-х років ХХ ст., демократизація суспільно-політичного життя, урізноманітнення економічних засад і морально-етичних принципів суспільства суттєво впливають на мову сучасних періодичних видань. Серед тенденцій її розвитку можна відзначити активізацію елементів розмовного стилю, активне збагачення й розвиток експресивних засобів, здатних виражати певні оцінки дійсності та впливати на емоційну сферу читача. У часи соціально-політичної нестабільності, резонансних подій, сплеску громадської активності характерними для писемної комунікації є процеси зростання негативізму й агресії.

Ефективне використання мовних засобів є важливою гарантією такого сприймання тексту, при якому в адресата виникає довіра до автора, потреба в емоційній участі в події, а потім необхідність виконання під впливом тексту певних дій. Як переконливо зауважує Н. Ф. Непийвода, в умовах, коли комунікатори дистанційовані в часі та просторі, взаєморозуміння між ними, а отже, й успіх комунікації в цілому залежить від оптимального використання мовних, стилістичних і текстових засобів [5, с. 6]. Мову ЗМІ необхідно досліджувати,

щоб знати, як вона впливає на людей і як створювати медіаматеріали, спроможні здійснювати на читача запрограмований автором вплив. Таке вивчення сприятиме вибору оптимальних мовних форм у пресі.

В українській публіцистиці сьогодення досить ефективними засобами, здатними увиразнювати газетний текст і посилювати його експресивність, є словотвірні і серед них — демінутивні суфікси. Слова з такими компонентами у процесі функціонування в публіцистичному тексті можуть бути виразниками негативної емоційної оцінки.

Питанню вираження відтінків суб'єктивної оцінки засобами словотвору, використанню демінутивів з позитивним і негативним емотивним забарвленням у різних стилях мови присвячено праці вітчизняних дослідників І. І. Ковалика, Н. Ф. Клименко, В. С. Сікорської, Б. А. Шарпило, М. В. Кравченко, Л. П. Дідківської, Л. О. Родніної, Т. А. Космеди та ін. Процес впливу емоцій на мову (мовлення) досліджували Л. А. Кисельова, О. М. Леонтьєв, О. О. Леонтьєв, Г. Х. Шингаров, П. М. Якобсон та ін.

Актуальність статті зумовлена потребою виявлення негативно-оцінного потенціалу демінутивів на шпальтах сучасної української преси.

Метою статті є аналіз функціонування демінутивів як засобів вираження негативізму й агресії в газетно-публіцистичному тексті.

Об'єкт дослідження — демінутивні форманти у складі лексем і фразем, предмет — негативно-оцінний потенціал демінутивних одиниць у газетно-публіцистичному тексті.

Дослідники однаково визначають важливу роль здрібніло-пестливих афіксів і твірних основ у формуванні не лише позитивного оцінного значення, а й негативного емоційного забарвлення [2; 4; 7; 8]. Здатність лексем із демінутивними формантами виражати негативну експресію активно реалізується в газетно-публіцистичному стилі. Конотацію пейоративності супроводжують негативні емоції. Вживання пейоративної лексики зумовлено негативним ставленням мовця до об'єкта мовлення.

Під терміном *пейоративний* О. С. Ахманова розуміє презирливий, зневажливий, депрециативний, несхвальний, якому, по-перше, властива негативна експресивно-емоційно-оцінна конотація, який, по-друге, надає слову негативної конотації [1, с. 315].

Діапазон пейоративного забарвлення лексем з демінутивними компонентами досить широкий: від легкої іронії, фамільярності до відвертої зневаги, презирства. Серед найпоширеніших суфіксів, які вносять негативне емоційне забарвлення в газетний текст, є форманти *-ок-* (*боржок, особнячок, панок, грішок*), *-ик-* (*животик, братик, дятлик-стукун*), *-чик-* (*журнальчик, матер'яльчик, буржуйчик*), *-к-(а)* (*газетка, історійка, голівка*), *-ц-(е)* (*черевце, тільце, слівце*).

Пестливі слова або фраземи виступають у ролі яскравих виражальних засобів, які допомагають авторові уникнути задовгих висловлювань і досить тонко та вичерпно відтворити переживання й почуття, зокрема, негативні

відтінки ставлення до предмета мовлення: *Саме ця купка поінформованих смикає суспільство за інформаційні ниточки, власноруч уповноваживши себе на право дозувати, ба більше — творити для інших «правду»* [Україна молода. 10.09.02]; *Я б не хотів, щоб, принаймні, у керівному складі були сіренькі люди* [Високий замок. 23 — 29.10.98]. Тому в газетній публіцистиці викривального характеру широко вживається лексика з суфіксами пейоративного емотивного значення.

Детальний аналіз газетних текстів дозволив визначити тематичні пріоритети текстів негативного спрямування з аналізованими одиницями. Провідними на сторінках аналізованих видань є питання зовнішньої та внутрішньої політики України, державного будівництва, національної безпеки. Наприклад, тема *демократія і вибори: тепленьке ще крісло віце-спікера; розподілити парламентські комітети «під шумок»; швиденько посадити у президію когось новенького* [Україна молода. 26.11.04]; *щупленький, проте розумненький (про депутата); невеличкий чоловічок Шуфрлич; частенько між собою «б'ють горщики»; частенько «відсиджуються» в апартаментах* [Молодь Черкащини. 28.11.04] та ін. На особливу увагу на сучасному етапі заслуговує економічна тема, наприклад: *поганенькі показники; ласа діляночка землі; кругленьку суму; зелененькі; мільйончики; капуста; грошенята; гривенька; грошики; папірці* [Молодь Черкащини. 26.06.05]. Аналізовані газети систематично подають аналітичні матеріали про діяльність підприємств, специфіку фінансово-грошової нестабільності, висвітлюють питання занепаду вітчизняної економіки. Взаємопов'язаними і вмотивованими є теми корупції та організованої економічної злочинності, особливості вітчизняної приватизації, гальмування розвитку малого й середнього підприємництва в Україні, практики вітчизняних судів. Наприклад, тематичний блок *влада і кримінал: удільні князьки; попахує грішками; взяти під крильце; рибалочка, Ігорьок* [Україна молода. 2.10.04]; *тихенько крали б* [Молодь Черкащини. 2.10.04] тощо. Публікації соціально-економічної та громадсько-політичної тематики, які вирізняються особливою актуальністю, глибоко і всебічно аналізують причинно-наслідковий характер економічної кризи в Україні, кризові явища в енергетиці, телекомунікаційній, морській та інших сферах життя, сприяють виробленню в читачів самостійних суджень про необхідність радикального реформування економіки на основі ринкових відносин і збереження соціально-політичної стабільності в суспільстві. Наприклад, тема *власність і підступи: ризикуємо отримати звичайнісінький фальсифікат; це лише краплинка того, що потрібно; вийти здоровим з лап крутих хлопчиків* [Україна молода. 26.11.04]; *та це ще квіточки* [Молодь Черкащини. 28.11.04]. Досить багато уваги на сторінках періодичних видань приділяється морально-етичним і психологічним темам: наркотики і наркозалежні, молодіжна злочинність, сімейні баталії, батьки і діти, дитяча жорстокість, діти та Інтернет тощо. Наприклад: *Біля уламків сидять хижого вигляду бабусі, які продають пиво й чіпси...* [Дзеркало тижня. 14 — 20.09.2002].

Аналіз негативного мовного матеріалу дозволив визначити найпоширеніші прийоми посилення зневажливої оцінки засобами експресивного словотвору, зокрема, демінутивами, у сучасній українській пресі.

1. Контраст семантики демінутивного суфікса і твірної основи увиразнює негативнооцінний ефект журналістського тексту: *«Сонце вже високо в небі, а роса виїдає очі не воріженькам, а нам», — промовляв у зверненні до українців Нью-Йорка міністр закордонних справ України Анатолій Зленко [Україна молода. 18.09.02].*

2. Експресія лексем із демінутивними компонентами посилюється, якщо висловлювання містить заперечення або ствердження. Виразність такого засобу може підкреслюватися додатковими мовними одиницями: займенниками *весь, всякий, такий, кожний, самий* прикметниками *останній, єдиний*, часткою *ні, ані* тощо. Наприклад: *Викриті газетою шахраї зникають з міста. На зміну їм приходять інші. Точнісінько такі самі* [Дзеркало тижня. 19.08.00]; *Виходить, що під самісіньким крилом Президента суверенної України причаїлася загроза її державності* [Україна молода. 10.09.02]; *Три роки вважалися пайовиками, але замість обіцяних 60 кг на пай не одержували від КСП ані зернятка* [Дзеркало тижня. 2.09.00]; *Один про одного в газеті писали всякі там статейки* [Україна молода. 24.06.98].

3. Виразним емотивно-експресивним прийомом публіцистичної мови (з негативнооцінним звучанням) є порівняння або протиставлення лексем зі зменшено-пестливими формантами та без них, наприклад: *Вони й стоять за кровні інтереси трудівника, наші профспілки. Тільки не горюю, а так собі — горбочком. І цей горбочок легко об'їжджає роботодавця...* [Високий замок. 11.05.01]; *Номінально існують студії хронікально-документальних і науково-популярних фільмів, розтягнуті по шматочках на незрозумілі фірми, а точніше — фірмочки* [Дзеркало тижня. 19.04.03]. Демінутивні утворення набувають у такому випадку пейоративного забарвлення, підкреслюють щось незначне, несуттєве, посилюючи експресію газетного мовлення.

4. Емоційно-оцінна виразність журналістського тексту посилюється у випадках «експресивного узгодження» — сполучення емоційно забарвлених прикметника та іменника з демінутивними компонентами. Наприклад: *Головний державний санітарний лікар України Ольга Лапушенко, на подив, анітрохи не намагалася приховати приголомшливу дійсність «веселенькими» шторками оптимізму* [Дзеркало тижня. 13.08.04]; *Зливаються каламутненькі струмочки таких історій у потік біля дверей тих самих службових кабінетиків* [Дзеркало тижня. 20.09.02]; *Виявилось, що масло переливають у верстат через звичайнісіньке відро, а ввечері прибиральниця з цього ж відерця мие підлогу в цеху* [Україна молода. 10.02.95].

5. Експресивна негативнооцінна насаженість медіатексту зростає, якщо використовуються конструкції з прикладкою, компоненти яких ускладнені демінутивними суфіксами: *Там же тече річечка-смердючка..., в яку навколишні заводи скидають стоки* [Високий замок. 6.04.97]; *Доведено, що*

набрати швидкості нашому «дахові» допомагають стрес, побутова невлаштованість, нещасне кохання і навіть вампір-начальничок [Голос України. 5.04.97].

6. Експресивно-пейоративний (осудливий) ефект газетного тексту посилюється, якщо зменшувально-пестливі форми виконують функцію ліричного звертання, яке надає висловлюванню проникливих, щирих інтонацій на тлі людської жорстокості, черствості, байдужості. Наприклад: *І чула, як бабуся просилася: «Паночку, голубчику, не стріляйте!». Та у відповідь — пах! — І все* [Голос України. 11.02.95].

Продуктивно вживаються в сучасних газетах лексеми та фраземи зі зменшено-пестливими суфіксами, які набувають іронічного пейоративного забарвлення у певному контексті, як-от: *Однак, судячи з того, що повідомлення про приїзд сера Пола та Хезер уже облетіло всі «жовтенькі» ЗМІ світу, спокій подружжю Макартні може тільки снитися* [Україна молода. 26.06.02]; *Чеські комуністи так прагнуть відхопити хоч шматочок влади, що для здобуття додаткових голосів залучили до участі у своїй передвиборчій кампанії навіть... оголених моделей та стриптизерок на плакатах* [Україна молода. 18.06.02]. Зауважмо, що демінутивні утворення, які підкреслюють значимість якогось-небудь відсутнього предмета (як в останньому реченні — *хоч шматочок влади*), виконують у газетному висловлюванні експресивну роль. Ця функція аналізованих лексем реалізується за наявності в контексті часток *хоча б, хоч, бодай* синонімічних висловлюванням *навіть найменший, один-єдиний, малесенький*. Наприклад: *Протестувати не мало сенсу: доведеться пройти пронизливу процедуру, щоб отримати бодай маленький фіолетовий штампик...* [Дзеркало тижня 29.07.00].

Деякі лексеми з емотивно-оцінними формантами вмщують приховане глузування, замасковане зовнішньою позитивністю, тому широко вживаються в газетних статтях викривальної спрямованості. Наприклад: *Теж нічого планчик, ось тільки Конституцію можуть змінювати тільки законодавці, про що час від часу нагадує опозиція і голосно — Рада Європи* [Дзеркало тижня. 15.07.00].

Як правило, основи похідних слів у таких випадках мають абстрактну семантику, а в поєднанні з демінутивом виникає ефект іронії, незвичайності, неприродності, фамільярності, зниженості: *проблемки, шолки, ідейка, матер'яльчик, історійка, схемки, пунктики, планчик* тощо. У контексті газети це звучить так: *Так, в Європу нам обов'язково треба «рухатися» разом із Росією. Саме цю ідейку силкувався обґрунтувати член фракції «Трудова Україна» Дмитро Табачник* [Україна молода. 16.05.01]; *На матер'яльчик товариша Рибака потрібний дозвіл Генерального штабу (репліка цензора на роман); Екологія була у цензора Кучерявого одним із «пунктиків»* [Дзеркало тижня. 29.07.00].

Лексеми та фраземи з демінутивними суфіксами використовуються в газетній періодиці для вираження іронії з усіма її відтінками: від іронії, пов'язаної з осудом, зневагою до вираженням більш сильних почуттів — злоби, гніву, дошкульної, уїдливої насмішки, відвертої зневаги, цинізму: *Я б не хотів, щоб, принаймні, у керівному складі були сіренькі люди* [Високий замок. 23 — 29.10.98]; *Сама по собі корпорація так би й залишилася «темним коником» у середовищі українського бізнесу, якби не угода між урядами України та Туркменістану* [Україна молода. 10.02.95]; *Смішно чути в могутній російській стихії кволенький український голосок...* [Україна молода. 24.06.98]; *Заради якогось нещасного нуля-матросика, хай навіть і помноженого на 118, не варто президентові переривати свій відпочинок у Сочі* [Дзеркало тижня. 19.08.00].

Загальновідомо, що емоційна мовна інформація впливає на поведінку адресата шляхом механізму психічного «зараження» (на основі рефлексу «наслідування»). Значну роль при цьому відіграє авторитетність джерела інформації та її автора, інакше можливий ефект впливу, прямо протилежний очікуваному [3, с. 19]. Тому сучасним періодичним виданням необхідно бути обережними у виборі мовної тактики, свідомо підходити до застосування певних прийомів і засобів для досягнення комунікативної мети. Це стосується й використання потенціалу демінутивних одиниць, здатних виражати різні емоційно-негативні відтінки (від осуду, зневаги до злого висміювання та знущання).

Цілком погоджуємося з думкою Н. Ф. Непійводи про те, що газетам варто віддавати перевагу м'яким сценаріям, які більше, ніж тверді, співвідносяться з вимогою толерантності, некатегоричності, можливістю вибору [6, с. 140]. «Лінгвістична терапія» (за визначенням Н. Ф. Непійводи), яку варто використовувати засобам масової комунікації, здатна зменшити напругу в суспільстві. Тому особливо важливим завданням сучасної молодіжної преси вважаємо організацію та подачу інформації таким чином, щоб це сприяло позитивному налаштуванню читача, створенню комунікативного комфорту в медіаспілкуванні.

Подальші наукові розвідки спрямовані на виявлення специфічних ознак толерантності та мовних засобів її реалізації в писемній комунікації.

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М., 1966.
2. Дідківська Л. П., Родніна Л. О. Словотвір. Синонімія. Стилістика. К., 1982.
3. Киселёва Л. А. Вопросы теории речевого воздействия. Л., 1978.
4. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів, 2000.
5. Непійвода Н. Інтерактивна стилістика // Стиль і текст. 2003. Вип. 4. С. 6 — 18.
6. Непійвода Н. Ф. Стилістичний аспект масової комунікації // Наукові записки Інституту журналістики. К., 2004. Т. 5. С. 133 — 140.
7. Сагач Г. М. Експресивне словотворення у публіцистиці // Культура слова. Респ. міжвід. зб., К., 1978. Вип. 15. С. 42 — 46.
8. Токар В. П. Використання зменшуваних суфіксів в українській мові // Українська мова в школі. 1960. № 4. С. 11 — 17.